

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ

● Του Κωστή Κοκκινόφτα

Ερευνητή Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

ο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου βρίσκεται στο προάστιο της Λευκωσίας Έγκωμη, λίγα μόλις χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης. Για την ιστορία της ίδρυσής του δεν έχουμε υπόψη μας οποιαδήποτε στοιχεία. Κατά το πρόσφατο παρελθόν προτάθηκε η άποψη, ότι ένα δίπτυχο του 13ου αιώνα, στο οποίο απεικονίζεται στη μία πλευρά ο Άγιος Προκόπιος με το επίθετο

«Περιβογίτης» και στην άλλη η Θεοτόκος του τύπου της Κυκκώτισσας, και το οποίο φυλάσσεται στη Μονή του Σινά, πιθανόν να σχετίζεται με το Μετόχιο, που έμμεσα υποστηρίζεται ότι λειτουργούσε από την περίοδο αυτή, κάτι, όμως, που δεν επιβεβαιώνεται από συγκεκριμένα τεκμήρια¹.

Ιστορικές μαρτυρίες για σύνδεση του Με-

¹Ντούλας Μουρίκη, «Εικόνες από τον 12ο ως τον 15ο αιώνα», στον τόμο: Εκδοτικής Αθηνών (επιμέλεια Κωνσταντίνου Μανάφη), Σινά. Οι θησαυροί της Ιεράς Μονής Αγίας Αικατερίνης, Αθήνα 1990, σ. 119-120, 190-191· Μαίρης Ασπρά - Βαρδαβάκη, «Δίπτυχο. Α'. Άγιος Προκόπιος

ος. Β'. Παναγία Κυκκώτισσα και Άγιος», στον τόμο: Μαρίας Βασιλάκη (επιμ.), Μήτηρ Θεού. Απεικονίσεις της Παναγίας στη βυζαντινή τέχνη, Αθήνα 2000, σ. 444-446.

τοχίου με τη Μονή Κύκκου έχουμε από τέσσερα οθωμανικά έγγραφα των ετών 1682, 1690, 1694 και 1708, που φυλάσσονται στο Αρχείο της Μονής και αναφέρονται στην παραχώρηση, από τους σπαχήδες του Αγίου Δομετίου, του δικαιώματος νομής αγρών σε διάφορους Χριστιανούς². Σε αυτά, όμως, δεν γίνεται άμεση αναφορά στη Μονή Κύκκου, το όνομα της οποίας σημειώνεται για πρώτη φορά σε έγγραφο του 1713, όπου αναγράφεται ότι κατείχε έκταση γης στην περιοχή, ενώ σε ένα δεύτερο έγγραφο, του έτους 1715, αναφέρεται η αγορά αγρών από Κυκκώτες μοναχούς «στη συνοικία Έγκωμη του Αγίου Δομετίου»³. Την περίοδο αυτή, σύμφωνα με τον Ρώσο μοναχό Βασίλειο Μπάρσκυ (1735), το Μετόχιο του «Αγίου Δομετίου», όπως ονομαζόταν, ήταν ένα μικρό μοναστήρι με ένα ή δύο μοναχούς⁴. Στη συνέχεια, όμως, όπως μαρτυρείται στα οθωμανικά έγγραφα του 18ου και 19ου αιώνα, η κτηματική του περιουσία αυξήθηκε, με τη σταδιακή αγορά στρεμμάτων γης⁵.

Σύμφωνα με τη μοναστηριακή παράδοση, η μικρή πλινθόκτιστη εκκλησία, που υπήρχε αρχικά στο Μετόχιο, ανηγέρθη στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης Κυκκωτών μοναχών στην περιοχή, πιθανότατα κατά τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα. Όπως αναφέρεται, για την ανέγερσή της ζητήθηκε άδεια από τις Οθωμανικές Αρχές, η οποία, όμως, απορρίφθηκε. Στη συνέχεια, οι μοναχοί επανήλθαν με νέο αίτημα, αυτή τη φορά για την κατασκευή αχυρώνα, το οποίο και εγκρίθηκε. Αντί, όμως, για αχυρώνα ανήγειραν ταπεινό εκκλησάκι, που αφιέρωσαν στον Άγιο Προκόπιο, ονομασία που σταδιακά επικράτησε για το Μετόχιο⁶.

Η μεγάλη σημασία που είχε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και Αγγλοκρατίας το Μετόχιο για τη Μονή Κύκκου γίνεται φανερό από τη μελέτη των Κωδίκων, που φυλάσσονται στο Αρχείο της. Για παράδειγμα, στον Κώδικα 54 (1813-1819) αναφέρεται ότι σε αυτό παράγονταν σιτηρά και ποσότητα μεταξιού, ενώ διατηρούνταν επίσης κοπάδια με αιγοπρόβατα και αγελάδες. Ακόμη, στον Κώδικα 56 (1844-1890), σημειώνεται η λειτουργία μύλου και γίνεται αναφορά στα προϊόντα που παράγονταν στη γη του, όπως λάδι, ελιές, βαμβάκι,

Ο Ηγούμενος Κύκκου Ζωφρόνιος

σιτηρά (σιτάρι, κριθάρι και ρόβι), όσπρια (κουκιά, φακή και άλλα) και γαλακτοκομικά (χαλλούμια και αναρή)⁷.

Η ανάδειξη του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου, ως του σημαντικότερου στο δίκτυο των Μετοχίων της Μονής Κύκκου, οφείλεται στους Ηγουμένους Ζωφρόνιο (1862-1890) και Γεράσιμο (1890-1911), που το καθιέρωσαν επίσης ως το διοικητικό της κέντρο. Ο πρώτος συνδέθηκε με την ιστορία του από το 1855, που ανέλαβε ουσιαστικά τη διεύθυνση της Μονής, αντικαθιστώντας τον γηραιό Ηγούμενο Νεόφυτο. Ένα από τα πρώτα έργα του ήταν η ανέγερση νέου ναού, που, όπως πληροφορεί σχετική επιγραφή στον εξωτερικό δυτικό τοίχο, ολοκληρώθηκε το 1861. Ο Ζωφρόνιος συνέβαλε επίσης στην αύξηση της κτηματικής περιουσίας του Μετοχίου με την αγορά, στις αρχές της δεκαετίας του 1880, των τουρκικών τσιφλι-

² Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά έγγραφα 1572-1839*, τ. Α', Λευκωσία 1993, σ. 165, 237, 263, 375.

³ Βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά έγγραφα 1572-1839*, τ. Α', ό.π., σ. 431 και 439, αντιστοίχως.

⁴ Αντρον Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', Λευκωσία 1994, σ. 721.

⁵ Ενδεικτικά βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά έγγραφα 1572-1839*, τ. Ε', ό.π., σ. 2211· Του ίδιου, *Οθωμανικά έγγραφα 1840-1912*, τ. Β', σ. 895, όπου και αναφορά στα σχετικά έγγραφα.

⁶ Αγνής Μιχαηλίδη, *Χώρα, η παλιά Λευκωσία, Λευκωσία 1982*, σ. 199-200· Γερώνυμο Περιστιάνη, *Γενική ιστορία της Νήσου Κύπρου. Από τον αρχαιότερον χρόνον μέχρι της Αγγλικής κατοχής*, Λευκωσία 1910, σ. 748.

⁷ Μιχάλη Μιχαήλ, *Ο Κώδικας 54 της Ιεράς Μονής Κύκκου και οι οικονομικές δραστηριότητές της (1813-1819)*, Λευκωσία 2001, σ. 43, 88-89· Του ίδιου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στο οθωμανικό οικονομικό πλαίσιο με βάση τον Κώδικα 56 (1844-1890)*, Λευκωσία 2003, σ. 67, 79-80, 90-91, 85, 98, 101, 106, 108, 113-115.

Από την υποδοχή του πρώτου Αρμοστή της Μεγάλης Βρετανίας Γκάρνερτ Γούλολεϊ, το καλοκαίρι του 1878, στο Μετόχι του Αγίου Προκοπίου της Ιεράς Μονής Κύκκου στη Λευκωσία

κίων της Έγκωμης, του Αγίου Δομετίου και της Λακατάμιας, ενέργεια που είχε τεράστια εθνική σημασία, αφού εξασφάλισε την ελληνική υπεροχή στη Λευκωσία, όσον αφορά την ιδιοκτησία γης. Η αγορά αυτή συνέβαλε ακόμη στη μετέπειτα οικονομική ευρωστία της Μονής, γεγονός που της επέτρεψε να αποτελέσει μία από τις κυριότερες πηγές χρηματοδότησης της μορφωτικής προσπάθειας του Ελληνισμού της Κύπρου και ενίσχυσης των εθνικών διεκδικήσεών του⁸.

Παρόμοια υπήρξε η προσπάθεια και του Ηγουμένου Γερασίμου, ο οποίος εργάστηκε συστηματικά για την ανάπτυξη της δενδροκαλλιέργειας, της κηπουρικής και της αμπελουργίας, με αποτέλεσμα το Μετόχιο να μετατραπεί σε πρότυπο γεωργικό κέντρο, από όπου οι νέες μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν, διαδόθηκαν στον αγροτικό πληθυσμό του νησιού. Το ενδιαφέρον του Γερασίμου επικεντρώθηκε κυρίως στη χρήση γεωργικών μηχανημάτων και αποδοτικότερων μεθόδων καλλιέργειας και συλλογής καρπών, που αντικατέστησαν τις μέχρι τότε πεπαλαιωμένες πρακτικές. Σε αυτόν οφείλονται επίσης οι ελαιώνες και οι κήποι εσπεριδοειδών, που υπήρχαν γύρω από το Μετόχιο, μέχρι και τα νεότερα χρόνια⁹.

Την ίδια πολιτική ανάπτυξης του Μετοχίου ακολούθησε και ο Ηγούμενος Κλεόπας (1911-1937), ο οποίος πραγματοποίησε, ανάμεσα στα άλλα, και εκτεταμένα ανακαινιστικά έργα, το 1922. Τότε κτίστηκε το μεγάλο μοναστηριακό οικοδόμημα, που αντικατέστησε τα παλαιά πλινθόκτιστα κτήρια και περιέβαλε με μορφή κεφαλαίου Π τον ναό¹⁰.

Ας σημειωθεί, ότι μία από τις σημαντικότερες πτυχές της ιστορίας του Μετοχίου στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας σχετίζεται με την εγκατάσταση σε αυτό του πρώτου Αρμοστή της Μεγάλης Βρετανίας στο νησί, Γκάρνερτ Γούλολεϊ, το καλοκαίρι του 1878. Η επίσημη υποδοχή του έγινε με ιδιαίτερα θερμές εκδηλώσεις, αφού η άφιξη των νέων κατακτητών αντιμετωπίστηκε με αισθήματα αισιοδοξίας από τον λαό για ευόδωση των εθνικών του πόθων. Συνοδεύτηκε δε με την ύψωση της αγγλικής σημαίας στον ναό, γεγονός που απεικονίστηκε σε γκραβούρες των πρώτων χρόνων της Αγγλοκρατίας. Στον Άγιο Προκόπιο, ο Άγγλος Αρμολστής και οι συνοδοί του παρέμειναν μέχρι τον Δεκέμβριο του 1878 - Ιανουάριο του 1879, οπότε με την ολοκλήρωση της ανέγερσης του νέου Κυβερνείου, μετακινήθηκαν σε αυτό¹¹.

⁸ Για τη συμβολή του Ηγουμένου Σωφρονίου στην ανάδειξη του Μετοχίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 19-35. Για τον Ηγούμενο Νεόφυτο βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: Προσωπογραφική μελέτη», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7(2006)53-55.

⁹ Για τη συμβολή του Ηγουμένου Γερασίμου στην ανάδειξη του Μετοχίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, ό.π., σ. 35-55. Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό*

τύπο (1900-1911), Λευκωσία 2002, σ. 16-39.

¹⁰ Για τη συμβολή του Ηγουμένου Κλεόπα στην ανάδειξη του Μετοχίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 15-44. Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2006, σ. 111-116.

¹¹ Για την πτυχή αυτή της ιστορίας του Μετοχίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, ό.π., σ. 32-33. Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1931)*, Λευκωσία 2007, σ. 59-60.

Αποψη της εισόδου του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου (από τα Ανατολικά)

Το Μετόχιο σήμερα

Στα παλαιότερα χρόνια, στην περιοχή του Μετοχίου υπήρχε ο μικρός οικισμός της Έγκωμης με τους λιγοστούς κατοίκους του να ασχολούνται αποκλειστικά με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στα νεότερα χρόνια, όμως, και κυρίως μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η περιοχή άρχισε να αστικοποιείται με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της Έγκωμης να αυξηθεί σε μερικές χιλιάδες άτομα. Είναι αξιοσημείωτο, ότι αρκετοί από τους νέους κατοίκους αγόρασαν γη από το Μετόχιο, μετά την απόφαση της Αδελφότητας να διαχωρίσει, κατά τη δεκαετία του 1950, σημαντικό αριθμό οικοπέδων. Με την αύξηση του πληθυσμού και τις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν, η περιοχή άρχισε να αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς και εξελίχθηκε σε έναν από τους πλέον σύγχρονους Δήμους της μείζονος Λευκωσίας¹².

Την ίδια περίοδο, σε χώρο που αποτελεί συνέχεια του Μετοχίου, ανηγέρθηκαν υποστατικά και στεγάστηκε για αρκετά χρόνια μετά την Ανεξαρτησία η «Κρατική Έκθεση». Σε αυτά φιλοξενή-

θηκαν μετά το 1974 εκατοντάδες πρόσφυγες, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους, εξαιτίας της τουρκικής εισβολής. Πρόσφατα ο χώρος αυτός μετετράπη από τη Μονή Κύκκου, με πρωτοβουλία του Ηγούμενου της, Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρου, σε μεγάλο πάρκο, ανοικτό για τους κατοίκους της Λευκωσίας, όπου επίσης διοργανώνονται συχνά φιλανθρωπικές εκδηλώσεις.

Τα τελευταία χρόνια, στο Μετόχιο επιτελέσθη από τον Ηγούμενο Νικηφόρο ένα μεγαλόπνοο ανακαινιστικό έργο, που εντάσσεται στο ευρύτερο πολιτιστικό έργο της Μονής Κύκκου στον τομέα της ανακαίνισης των κτηριακών οικοδομημάτων της και της ανοικοδόμησης των ερημωμένων και εγκαταλελειμμένων Μετοχίων της. Αρχικά, ανακαινίστηκε η Κεντρική Μονή και σχεδόν όλοι οι χώροι της καλύφθηκαν με ωραιότατες βυζαντινές τοιχογραφίες και ψηφιδωτά. Στη συνέχεια, αναπαλαιώθηκαν τα ερημωμένα από την πολύχρονη εγκατάλειψη Μετόχια του Αρχαγγέλου στη Λακατάμια, της Αγίας Μονής κοντά στο χωριό Παναγιά και του Σίντη στην κοιλάδα των Κελοκεδάρων. Παρόμοιο ανακαινιστικό έργο πραγματοποιήθηκε

¹² Αικατερίνης Αριστείδου, «Έγκωμη. Το χωριουδάκι που έγινε μια σύγχρονη πόλη», *Χρονικό (εφημ. Πολίτης)*, 28.3.2004 (τ. 147, σ. 5-11).

Ψηφιδωτή απεικόνιση του Χριστού με Αγγέλους σε αψίδα στους κήπους του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου

και στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου, όπου ανακαινίστηκε ο ναός και τα παλαιά μοναστηριακά κτήρια, ανηγέρθησαν καινούργιες πτέρυγες, που σχημάτισαν, σε συνδυασμό με τις παλαιότερες, μορφή τετραγώνου, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο ναός. Κατέστη έτσι το Μετόχιο ένα σύγ-

χρονο και μεγαλοπρεπές οικοδόμημα, που κοσμεί την περιοχή.

Σήμερα το Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου εξακολουθεί να είναι, όπως και παλαιότερα, το διοικητικό κέντρο της Μονής Κύκκου και σε αυτά διαμένουν ο Ηγούμενος και τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου. Επίσης, στο Μετόχιο στεγάζονται αρκετές υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για τη λειτουργία της Μονής και της νεοσύστατης Μητρόπολης Κύκκου και Τηλλυρίας, και τη διεκπεραίωση των πολλαπλών δραστηριοτήτων τους. ■

Το σιντριβάνι που κοσμεί τους κήπους του Μετοχίου